

**Кобильченко Вадим Володимирович,
доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
НАПШ України, м. Київ, Україна**

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Донедавна в емпіричних дослідженнях в царині спеціальної психології пріоритет надавався вивченню особливостей психіки, а цілісний розвиток, становлення й формування особистості дитини з тими або іншими психофізичними порушеннями переважно залишались без уваги.

Тим самим, у спеціальній психології довгий час основна увага приділялася вивченню переважно пізнавальних процесів. Однак, як зауважує В. Сорокін, в міру зростаючого усвідомлення значущості проблем психологічної адаптації й соціальної інтеграції усе більше актуалізувався інтерес до питань своєрідності формування особистості при різних відхиленнях у розвитку.

Л. Виготський, ідеї якого в наш час по-новому переосмислюються, наполегливо доводив у своїх працях, що будь-який дефект, створюючи відхилення від стійкого біологічного типу людини, викликає випадіння окремих функцій, більш або менш суттєву перебудову усього розвитку на нових засадах, за новим типом, - і тим самим порушує нормальний перебіг процесу вродження дитини в культуру. Він зауважував, що «фактичний дефект реалізується як соціальний вивих», оскільки він ставить свого носія на певну ускладнену соціальну позицію, а почуття малоцінності, невпевненість і слабкість виникають як результат оцінки цієї позиції.

На думку В. Сорокіна, особистісні зміни виникають не прямо під впливом порушення якоїсь конкретної функції, тому що самі функції безособові. Особистість не зводиться до своїх природних передумов, у тому числі й до окремих функцій. Особистість формується в процесі включення людини в систему суспільних відносин. Та або інша патологія утруднює, найперше, процес вродження в цю систему, змінює характер самих цих відносин як вибіркового зв'язку людини зі світом й, насамперед, зі світом культури. І тільки через порушення цих зв'язків, тобто опосередковано, недоліки окремої функції здатні вплинути на процес формування особистості.

Ми цілком поділяємо даний підхід, оскільки при редуції або втраті певних функцій (не тільки психічних, а й соціальних) внаслідок біологічного дефекту неодмінно порушується не тільки психічний, а й соціальний розвиток дитини, помітно знижується його темп.

Саме тому ми певні, що спеціальну психологію в її прикладному аспекті повинне цікавити те, як протікає цілісний процес психосоціального розвитку: як можуть змінюватися залежно від різноманітних параметрів існуючих умов різні

характеристики особистості. Очевидно, що в даному контексті особливий дослідницький інтерес пов'язаний також з вивченням «запасу міцності» особистості в процесі її несприятливого розвитку. Яким чином особистості, навіть в ускладнених умовах життєдіяльності, вдається зберігати свою цілісність, реалізуючи основні функції щодо адекватного відображення навколишнього світу й регуляції своєї поведінки? Яка структура й динаміка цих можливостей, особистісного потенціалу, що дозволяє в кінцевому результаті компенсувати збиток, нанесений розвитку різними несприятливими факторами?

Несприятливі фактори самі по собі не завжди є фатальними для розвитку особистості. В остаточному підсумку багато чого буде визначатися сполученням різноманітних суб'єктивних характеристик особистості, які опосередковують їхній вплив. Саме тому, несприятливі фактори для різних людей можуть мати різні наслідки. Несприятлива ситуація стає патогенною, здатною спровокувати ті або інші відхилення в розвитку, якщо сила її впливу перевищує можливості адаптаційного потенціалу особистості й стійко змінює характеристики її актуального функціонування, що в кінцевому результаті змінює темп її вікового розвитку, сповільнюючи його.

В якості несприятливих факторів розвитку можуть виступати не тільки фактори органічної або функціональної природи, в основі яких знаходиться вроджений або придбаний біологічний дефект. Наряду із цими факторами внутрішнього порядку не менш істотними несприятливими факторами розвитку є зовнішні обставини, а саме широкий спектр відхилень у соціальній поведінці, які виникають при тривалих і серйозних деформаціях соціальної ситуації розвитку (дефектах первинної і вторинної соціалізації).

У процесі розвитку змінюється ієрархія між первинними й вторинними, біологічними й соціально обумовленими порушеннями. На початкових етапах основною перешкодою до розвитку, навчання й виховання є органічний дефект (вторинне недорозвинення спрямоване «знизу нагору»). У випадку несвоечасно початої корекційної роботи або в разі її відсутності, вторинні відхилення, а також неадекватні особистішої установки, викликані невдачами в різних видах діяльності, нерідко починають займати провідне місце у формуванні негативного ставлення до себе, соціального оточення й основних видів діяльності. Поширюючись на усе більш широке коло психологічних проблем, вторинне недорозвинення починає впливати на елементарні психічні функції, тобто напрямок патогенного впливу починає йти «зверху вниз». Крім того, атиповий розвиток характеризують властивості, обумовлені різного роду факторами, серед яких необхідно, насамперед, вичленувати первинні (біологічні й соціальні) і вторинні - психологічні фактори.

Створення психологічного забезпечення навчально-виховного процесу пов'язано із загальними потребами сучасного суспільства, необхідністю гуманізації й психологізації змісту освіти в Україні. Увага до особистості дитини з особливими потребами, її індивідуальності вимагає розробки професійних засобів психолого-педагогічного супроводу.

Метою психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами в навчально-виховних закладах натеper є вивчення особистісного

потенціалу, а саме: співвідношення рівня розумового розвитку дитини й вікової норми, розвитку когнітивної сфери, сформованості мотивації до навчання; особливості емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічні особливості, їх творчий та інтелектуальний розвиток через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання; соціалізація та адаптація; професійна орієнтація дітей з особливими потребами (А. Обухівська та ін.).

За визначенням, яке дається у «Положенні про команду психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої та дошкільної освіти», психолого-педагогічний супровід - це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, яка включає в себе надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг.

Ми ж розглядаємо психолого-педагогічний супровід з позицій інтегративної парадигми як інтегративну технологію (В. Кобильченко), яка містить у собі два ключових компоненти: педагогічну підтримку дитини на певному етапі її розвитку й психологічну допомогу їй та її найближчому оточенню (дорослим суб'єктам супроводу) у подоланні особистісних та міжособистісних проблем і труднощів, які виникають на цьому шляху.

Педагогічна підтримка здатна поліпшити взаємини між дітьми й дорослими (педагогами й батьками), і, головним чином, покликана попереджати виникнення проблем і конфліктів у сфері соціальної взаємодії й на шляху особистісного становлення дитини з особливими потребами.

На відміну від педагогічної підтримки, психологічна допомога орієнтована на підвищення соціально-психологічної компетентності дітей та дорослих і надання їм професійної допомоги психолога.

Ці два компоненти психолого-педагогічного супроводу, за нашим переконанням, перебувають у тісній і неподільній діалектичній єдності, взаємній детермінації. Слід зазначити, що і педагогічна підтримка, і психологічна допомога також є окремими самодостатніми технологіями: педагогічною й психологічною.

З погляду інтегративної парадигми важливо як виявити, так і розвивати ті особистісні властивості та якості, які активізують дитину, сприяють її успішності в різних видах діяльності.

Якщо інтегративна парадигма слугує методологічним орієнтиром психолого-педагогічного супроводу, то його теоретичною основою, базисом, є передусім екзистенціальний та компетентнісний підходи, позаяк екзистенціальний підхід орієнтує на розвиток екзистенційних складових особистісного «Я», тоді як компетентнісний - функціональних.

Стрижнем психолого-педагогічного супроводу як інтегративної технології є відновлення й розвиток потенціалу особистості дитини з особливими потребами, і в остаточному підсумку - ефективне виконання нею своїх основних соціальних функцій, досягнення особистісного благополуччя (В. Кобильченко).

Список літературних джерел:

1. Выготский Л. С. Основы дефектологии. М.: Педагогика, 1983. 367 с.
2. Кобильченко В. В. Пояснювальні принципи як методологічний орієнтир спеціальної психології. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. №2, С 33^7.
3. Кобильченко В. В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору: монографія. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2017. 367 с
4. Психологічний супровід інклюзивної освіти : метод, рек. / автор, кол., заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с
5. Сорокин В. М. Специальная психология: учеб. пособие. СПб.: Речь, 2003. 216 с.

Колишкін Олександр Володимирович
канд. пед. наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РУХОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ І МОЖЛИВОСТЕЙ ОСІБ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Впровадження інноваційних технологій в галузі фізичної культури і спорту для осіб з інтелектуальними порушеннями має на меті забезпечення системності формування компенсаторних механізмів у осіб означеної нозології, вивчення стадійності їхнього розвитку, залежності структури компенсації від часу появи дефекту, важкості та глибини ураження, рівня педагогічної допомоги, розкриття ролі сенситивних періодів розвитку тієї чи іншої функції у процесі компенсації дефекту і, нарешті, показ важливої ролі різних форм практичної діяльності як умов подолання впливу дефекту на фізичний, психічний і соціальний розвиток даних осіб.

Розробка науково-методичних основ фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями вимагає ретельного аналізу як структури основного дефекту, так і рухових особливостей і можливостей таких дітей. Рухові порушення перешкоджають корекції і компенсації основного дефекту, ускладнюють трудову адаптацію.

З психічним недорозвиненням часто поєднується недостатність тонкої моторики (не сформовані тонкі диференційовані рухи пальців рук, кінетичний і кінестетичний праксис, складні координаційні схеми), складність набуття навичок, що вимагають диференційованих рухів, перемикання темпу, що визначається недорозвиненням аналітико-синтетичної діяльності кори головного мозку, а конкретно - коркових зон рухово-кінестетичного аналізатора [2].

На фізичний розвиток, рухові здібності, здібності до навчання, пристосованість до фізичного навантаження впливає важкість інтелектуального